

تحليل هفته

گڼه: 500

(25 - 30 لړم 1404 هـ ش)

سودان د تاريخ په اوږدو کې، سياسي لېږد، کورنۍ جگړه او بشري بحران



دا نشریه د افغانستان او سیمې د مهمو سیاسي، امنیتي، اقتصادي او ټولنیزو پېښو د تحلیل اوونیزه خپرونه ده چې د ستراتيژيکو او سیمه ییزو څېړنو مرکز له لوري په پښتو، دري، انګلیسي او عربي ژبو چمتو کېږي او خپرېږي.

په دې ګڼه کې لولئ:

- سوډان د تاريخ په اوږدو کې، سياسي لېږد، کورنۍ جګړه او بشري بحران 3
- د خپلواکۍ وروسته د سوډان تاريخ ته يوه کتنه 4
- د (۲۰۱۸-۲۰۱۹) انقلاب او د عمر البشير سقوط 6
- انتقالي دوره (۲۰۲۱-۲۰۱۹ ز.) 6
- د ۲۰۲۱ کال د اکتوبر کودتا او د پوځ د رول بېرته پياوړي کېدل 7
- د پوځونو ترمنځ د کورنۍ جګړې د پيل څرنگوالی 8
- په سوډان کې د کورنۍ جګړې پايلې 10
- د سوډان لپاره راتلونکې سناريوګانې 11
- پايله 12
- سرچينې 13

سوډان د تاريخ په اوږدو کې، سياسي لېږد، کورنۍ جگړه او بشري بحران

سريزه

د سوډان سياسي تاريخ، له خپلواکۍ څخه تر صادق المهدي حکومت پورې، د حکومت په جوړښت کې د پوځ د دوامداره رول يوه سخته کيسه لري؛ هغه رول چې په تېره نيمايي پيړۍ کې يې د هېواد د سياسي او اقتصادي بدلونو مسير په پوره ډول جوړ کړی دی. د ۱۹۶۰ لسيزې راهيسې د څو لسيزو بې ثباتۍ او پرله پسې کودتاگانو وروسته، بالاخره په ۱۹۸۹ کې، عمر حسن احمد البشير، د سوډان د پوځ افسر، د صادق المهدي حکومت پر وړاندې د پوځي کودتا په مشرۍ او د ډاکټر حسن الترابي په مشرۍ د "ملي اسلامي جبهې" د سياسي ملاتړ سره واک ته ورسيد.¹ د پوځ او د سوډان د اسلامي تحريک ترمنځ دې اتحاد يو پوځي-اسلامي بنسټ رامنځته کړ چې موخه يې د سياسي ثبات بېرته راوستل او د بهرني نفوذ کمول وو. په ورپسې لسيزو کې، د البشير حکومت وکولی شو په هغه هېواد کې چې پخوا د کلونو لپاره د بيلتون غوښتنې، کورنيو جگړو او بهرني نفوذ څخه رنځ وړی و يو ډول جوړښتي او امنيتي ثبات رامنځته کړي. د واک د مرکزي سيستم په جوړولو سره، هغه د حکومت، اقتصادي او امنيتي ادارو کنټرول په لاس کې واخېست. د دې جوړښت په سر کې پوځ او د ملي استخباراتو خدمت (NISS) وو، پداسې حال کې چې واکمن ملي کانگرس گوند، د حکومت د سياسي څانگې په توگه، د پوځي جوړښت او ملکي ادارو ترمنځ اړيکه ساتلې وه؛ پدې موده کې، سوډان وکولی شو چې د مستقيم لويديځ نفوذ څخه د تصميم نيونې تر کچې يو څه خپلواکي وساتي او د سيمې هېوادونو، په ځانگړې توگه د خليج هېوادونو او عربي نړۍ په وړاندې يو متوازنه بهرنۍ پاليسي غوره کړي. د کورنيو ملاتړو سربيره، د پوځي چارواکو په شمول او د شمالي او مرکزي سوډان د لويو قبيلو مشرانو ترڅنگ، عمر البشير په مختلفو وختونو کې د ځينو عربي حکومتونو بهرني ملاتړ هم ځان سره درلود. په هرصورت، د ۲۰۱۸ کال په وروستيو کې، د تېلو د عوايدو د کمېدو، پراخ انفلاسيون او نړيوالو فشارونو له وجهې د رامنځته شوي اقتصادي بحران له امله، په سوډان کې د ټولنيزې نارضايتۍ څپه راپورته شوه، چې په تدريجي ډول د ژوند لومړنيو خدمتونو غوښتنو څخه سياسي شعارونو ته پراخه شوه، چې په پايله کې د ۲۰۱۹ کال په اپريل کې د عمر البشير حکومت د سقوط لامل شو. له هغې وروسته، د پوځ او ملکي وگړو ترمنځ د واک د لېږد يوه مرحله پيل شوه، چې د ۲۰۲۱ کال د اکتوبر د کودتا او واک ته د پوځي ځواکونو بېرته راستنېدل، يو ځل بيا ونډوله چې د سوډان سياسي جوړښت لا هم د پوځي او امنيتي ادارو ثبات او يووالي څخه برخه من دی.²

دا مقاله د يو اسلامي هېواد سوډان اوسني وضعیت په اړه ليکل شوې، ترڅو د شته معلوماتو او تحليلونو په رڼا کې په دغه هېواد کې د وروستيو بدلونونو جامع او بې طرفه انځور وړاندې شي. دا تحليل د سوډان تاريخي

شاليد، د عمر البشير انقلاب او سقوط، انتقالي دوره، د اکتوبر کودتا او د کورنۍ جگړې پيل او همدارنگه د سوډان د راتلونکي لپاره سناريوگانو ته يوه کتنه کوي.

د خپلواکۍ وروسته د سوډان تاريخ ته يوه کتنه

وروسته له هغه چې سوډان په ۱۹۵۶م کال کې له بریتانیا او مصر څخه خپلواکي ترلاسه کړه، هېواد د څو پارلماني او نظامي حکومتونو د راڅرگندېدو شاهد و.³ ملتپالو گوندونو او سوسياليستي غورځنگونو د ټاکنو او سياسي ايتلافونو او نظامي ډلو په لنډمهاله کودتاگانو له لارې په مکرر ډول واک ترلاسه کړ، مگر د ډلو ویش، کمزوري دولتي ادارې او کورنۍ جگړې، په ځانگړې توگه په جنوب کې، د هېواد ثبات کمزوری کړ. دې شرایطو په پای کې په ۱۹۶۹ کال کې د جعفر النميري کودتا ته لاره هواره کړه؛ النميري، چې د پوځي او انقلابي ډلو د ځینو برخو لخوا ملاتړ کېده، د سوسياليستي او انقلابي اصلاحاتو شعارونو سره واک ته ورسېد. هغه په پیل کې، د مصر د جمال ناصر څخه الهام اخیستلو سره د قدرت په مرکزي کولو، اقتصادي عصري کولو او ټولنیزو اصلاحاتو تمرکز وکړ، خو د کورنیو بحرانونو او سياسي انزوا په اداره کولو کې له پاتې راتلو وروسته، هغه په تدريجي ډول له کینې اړخو غورځنگونو څخه ځان لرې کړ او په ۱۹۸۰ لسيزه کې یې د اسلامي شرعي قانون پلي کولو ته تکیه وکړه. دا بدلون په داسې حال کې رامنځته شو چې د هېواد شمال د مسلمانانو او جنوب غیر مسلمو ترمنځ په ویجاړونکې کورنۍ جگړې کې بنکيل و، هغه جگړه چې په لنډمهالي توگه د ۱۹۷۲ کال د ادیسه بابا تړون ودراو، خو په ۱۹۸۳ کال کې د نميري د شرعي قانون پلي کولو په بېره پرېکړې سره جگړه بیا راپورته شوه. د مشروعیت بحران، د سياسي نظم سقوط او پراخه عامه نارضايتي بالاخره په ۱۹۸۵ کال کې د هغه د راپرځېده لامل شوه.⁴

د یوې لنډې انتقالي دورې وروسته، د ۱۹۸۶ کال په ټاکنو کې، د «الأمة» گوند مشر صادق المهدي واک ته ورسېد، چې د انصار صوفي سلسلې سره تړلې یوې مذهبي کورنۍ څخه و او د ۱۹ پېړۍ د استعمار ضد تاريخي پاڅون مشر محمد احمد المهدي لمسی و. د هغه حکومت هڅه وکړه چې د پارلماني ډیموکراسۍ او د مذهبي مشروعیت پر بنسټ د صوفي مشربي عمل ترمنځ توازن رامنځته کړي، مگر د گوندي سیستم جوړښتي کمزورتیا، په جنوب کې د کورنیو جگړو دوام، اقتصادي بحران او قومي او مذهبي ویش حکومت د سياسي بندیزونو سره مخ کړ. که څه هم ویل کېږي چې د مهدي په دوره کې، د آزادۍ او مدني فعالیت فضا نسبتاً رامنځته شوې وه، خو د مرکزي واک نشتوالی او د سياسي او مذهبي ډلو ترمنځ ټوټه ټوټه کېدل سوډان د جوړښتي سقوط او بې ثباتۍ په لور رهبري کړ، چې په حقیقت کې یې د بلې نظامي کودتا لپاره لاره هواره کړه.⁵

وروسته له هغه چې د ۱۹۸۰ لسیزې په وروستیو کې سیاسي، پوځي او اقتصادي بحرانونو شدت وموند، عمر حسن احمد البشیر د ۱۹۸۹ کال د جون په ۳۰ مه د پوځي کودتا په ترسره کولو سره په سوډان کې واک ترلاسه کړ. هغه د پوځ د یوې برخې او د مذهبي او اکاډمیک اشرافو په ګډون د اغیزمنو اسلامي او ملتپالو ګوندونو په ملاتړ د نوي حکومت بنسټ کېښود. په دې برخه کې، ډاکټر حسن الترابي، د اسلامي فکري غورځنګ د یو مشهور مفکر او مشر په توګه، د ایډیالوژیکي بنسټونو په تشریح کولو او د نوي حکومت د سیاسي جوړښت په جوړولو کې یو ګټور رول ولوباوه. سوډان بې له شکه په دې موده کې پراخ تاریخي او اقتصادي پرمختګونه ولیدل. د ۱۹۹۰ لسیزې له وروستیو راهیسې، د تېلو د صنعت پراختیا او په ۱۹۹۹ کال کې د هغې د صادراتو پیل سره، نوي عواید رامنځته شول او د هېواد عملیاتي او اقتصادي ظرفیت په ځانګړې توګه د چین او خلیج هېوادونو څخه د بهرنیو پانګونو په راجلبولو سره پیاوړی شول. د ۱۹۹۰ لسیزې په وروستیو کې، د ملي کانګرس ګوند (NCP) هم جوړ شو او یو مرکزي سیاسي سیستم رامنځته شو چې د حکومت یووالي او په ادارو او داخلي سیالۍ کنټرول یې اسانه کړ. د زیربناوو په برخه کې، د مروه لوی بند پروژه (۲۰۰۳-۲۰۰۹) د بریښنا تولید، اوبو لګولو او کرنې او صنعتي پراختیا لپاره ظرفیت لوړ کړ، کوم چې د دغه هېواد د زیربناوو په ښه کولو کې مهم رول لوبولی دی. د سولې او کورني سیاست په برخه کې، عمر البشیر د سوډان د خلکو د آزادۍ غورځنګ سره د نړیوالو خبرو اترو او منځګړیتوب په پایله کې، د ۲۰۰۵ کال د جامع سولې تړون (CPA) ته ورسېد، چې د شمال او جنوب ترمنځ کورنۍ جګړه یې پای ته ورسوله. په ورته وخت کې، د سوډان حکومت په دې موده کې په بهرني سیاست کې هم فعال و؛ د عربي هېوادونو سره د اړیکو پیاوړتیا او یمن ته د سرتیرو لیږلو (۲۰۱۳-۲۰۱۵) او د آسیایي قدرتونو سره د همکارۍ له لارې، هڅه یې وکړه چې د سوډان ډیپلوماتیک او مالي موقعیت ښه کړي. په پای کې، دا ویل کېدای شي چې د عمر البشیر سیاسي، اقتصادي او ایډیالوژیکي میراث د معاصر عربي او افریقایي تاریخ کې د اسلامي دولت یو له مهمو تجربو څخه ګڼل کېږي.^۶

د دې ترڅنګ د هغه واکمني هم له پراخو جوړښتي ننگونو او بحرانونو سره مخ وه، چې منتقدین یې د عامه ناراضایتۍ او د ۲۰۱۹ کال د انقلاب د ودې لامل ګڼي. د البشیر پر واک شدید تمرکز او یوه تنګ پوځي او سیاسي حلقه، د مخالفینو ځپل او په ازاديو محدودیتونه، د متحده ایالاتو او ملګرو ملتونو لخوا لګول شوي بندیزونه، انفلاسیون، د اساسي توکو کمښت او ټولنیز او بشري بحرانونه لکه د دارفور قضیه، چې پکې عمر البشیر د نړیوالې جنایې محکمې (ICC) لخوا په دارفور کې د جنګي جرمونو او نسل وژنې په تور محاکمه شو، د هغه د واکمنۍ مشروعیت کم کړ.^۷ بله مهمه ننگونه په ۲۰۱۱ کال کې د جنوبي سوډان جلاوالی و، چې د قومي، مذهبي او سیاسي توپیرونو او د جنوب د خپلواکۍ غوښتنو ته د لږ پام له امله رامنځته شو؛ دې جلاوالي د هېواد د تېلو سرچینې کمې کړې او اقتصادي فشار او عامه ناراضایتۍ یې زیاتې کړې. په پای کې،

د خلکو غوښتنو او استبدادي پالیسیو ته د ځواب ویلو ناکامي له یوې خوا فکري او سیاسي خوځښتونو ته لاره هواره کړه او له بلې خوا د بهرنیو رسنیو سره په ګډه بهرني انګېزې، د خلکو د لاریونونو ملاتړ وکړ، چې هېواد یې د ۲۰۱۹ کال انقلاب ته یو وړ.^۸

د (۲۰۱۸-۲۰۱۹) انقلاب او د عمر البشیر سقوط

لکه څنګه چې پورته یادونه وشوه، د ۲۰۱۸ کال له وروستیو راهیسې، سوډان له سخت اقتصادي او ټولنیز بحران سره مخ شو چې د پراخو اعتراضونو لامل شو. د خوراکي توکو او سونګ توکو د بیو ناڅاپي زیاتوالی، د ملي اسعارو د بیو کمښت او په پلازمینه کې د ناوایانو مخې ته د اوږدو لیکو جوړېدل د عمر البشیر حکومت د څرګندې ناکامۍ سره مخ کړ. د ۲۰۱۸ کال د الجزیرې راپور پر بنسټ په دسمبر کې د ډوډۍ د بیې درې چنده لوړېدل او د اتبارا په ښار کې د لاریونونو پیل ته په اشارې سره، دا اقتصادي بحران د انقلاب لپاره سمدستي محرک ګڼي.^۹

د ۲۰۱۹ کال د اپریل پر ۱۱ مه، د سوډان پوځ د عمر البشیر د ګوښه کولو او د هغه د واکمنۍ د ځنډولو اعلان وکړ، چې تقریباً د عمر البشیر د درې لسيزو واکمنۍ ته یې د پای ټکی کېښود. دا پېښه نه یوازې د ټولنیز فشار پایله وه، بلکې د هېواد په امنیتي او نظامي جوړښت کې ژور درزونه او د پوځ او امنیتي سازمانونو کې د ځینو کسانو ترمنځ د ستونزو د دوام او کورني او نړیوال مشروعیت ته د زیان په اړه اندېښنې هم منعکس کړې. د البشیر له سقوط وروسته، اساسي قانون، پارلمان او کابینه منحل شوه او د لنډمهاله پوځي شورا یې ځای ناستې شوه. بېړنۍ حالت اعلان شو او د پوځ او د آزادۍ او بدلون لپاره د ځواکونو ائتلاف ترمنځ خبرې اترې پیل شوې، چې د ۲۰۱۹ کال په جولای کې د لنډمهاله تړون لامل شو. البته، دا عمل د ډیرې خلکو لخوا نه یوازې د لاریونونو د فشار پایله وه بلکې د بهرنیو جریانونو او بهرنیو رسنیو لخوا د هېواد د ثبات او د البشیر د حکومت د مهمو لاسته راوړنو په وړاندې د منظم سازش محصول هم ګڼل کیده.^{۱۰} خو، بنسټیزې مسلې لکه په انتقالي جوړښت کې د پوځي ځواکونو ادغام او د ټاکنو د وخت ټاکل ناهل شوي پاتې شول او د راتلونکي سیاسي بحرانو لپاره یو خبرداری ګڼل کېده.

انتقالي دوره (۲۰۱۹-۲۰۲۱ ز.)

د ۲۰۱۹ کال په اګست کې، د انتقالي پوځي شورا (TMC) او د آزادۍ او بدلون ځواکونو (FFC) ترمنځ د میاشتو خبرو اترو وروسته، د ګډ پوځي-ملکي حکومتدارۍ شورا د جوړولو لپاره یو تړون لاسلیک شو. شورا له ۱۱ غړو (پنځه پوځي، پنځه ملکي او یو منځګړی) څخه جوړه شوې وه. د شورا جوړښت داسې پلان شوی و چې د شورا ریاست د ۲۱ میاشتو لپاره د پوځ لخوا او د ۱۸ میاشتو لپاره د ملکي خلکو لخوا رهبري

شي، مگر دا دوره د "بشپړ ډيموکراتيک ليرد" په پرتله په سوډان کې د بهرنيو فشارونو، لاريونونو او د پوځي ځواک د توازن د ډيرېدو لپاره هڅه وه. په هرصورت، د تړون پلي کول له جدي ننگونو سره مخ وو. خو لکه څنگه چې مخکې يادونه وشوه، د کابينې، د شورا د واکونو، د ټاکنو د وخت او د گوندونو د رول په اړه بنسټيزې پوښتنې حل نه شوې. د عمر البشير له سقوط وروسته د سوډان د انتقالي دورې په جريان کې، د هېواد د سياسي او اقتصادي ستونزو د ريښو په اړه مختلف نظرونه موجود وو. ځينې په دې باور وو چې د هېواد د بنسټيزو ننگونو په حل کې پاتې راتلل، د نړيوالې ټولنې او بهرنيو محدوديتونه پر انتقالي حکومت باندې د غير واقعي فشارونو له امله وو، نه د تېر حکومت د نيمگړتياوو يا ضعيفو کړنو له امله.

د انتقالي دورې يو له جدي ننگونو څخه د هېواد اقتصادي او مالي بحران وو. د متحده ايالاتو د سولې انستيتيوټ لخوا د مې ۲۰۲۰ راپور ښيي چې د سوډان اقتصاد د عمر البشير له سقوط را وروسته نور هم کمزوری شو؛ کورني توليد کم او په غير رسمي اقتصاد او بهرنيو پيسو تکيه زياته شوه.¹¹ ځينې راپورونه ټينگار کوي چې د انتقالي دورې په جريان کې د اقتصادي بحران شدت او د توليد کمښت نه يوازې د دې دورې د پاليسيو پايله وه، بلکې د نړيوالو نامناسب شرايطو او د سرچينو په مديريت کې خنډونه هم وو. چې د دې راپورونو له نظره، انتقالي حکومت د دې بحران د دوام يا زياتوالي لپاره د پام وړ هڅه نه ده کړې.

په ورته وخت کې، د عمر البشير محاکمه د ۲۰۱۹ کال په اگست کې ترسره شوه او هغه په دوه کاله بند محکوم شو. اکثره هغه جوړښتونه چې د هغه په وخت کې رامنځته شوي وو، په ځانگړې توگه د اقتصادي سرچينو، امنيت او نظامي جوړښت په کنټرول کې، په خپل حال پاتې شول او تر يوې اندازې پورې يې د هېواد د ثبات لپاره د ستونزمن رول ولوباوه.¹²

د ۲۰۲۱ کال د اکتوبر کودتا او د پوځ د رول بېرته پياوړي کېدل

د ۲۰۲۱ کال د اکتوبر پر ۲۵مه، د سوډان پوځ د جنرال عبدالفتاح البرهان په مشرۍ، چې د عمر البشير په مشرۍ د سوډان د پوځ په پوځي جوړښت کې يو مهم او د انتقالي دورې يو اغيزمن شخصيت و، د بېرني حالت په اعلانولو او د حکومت او گډې واکمنۍ شورا د منحلولو له لارې ملکي وگړو ته عملاً د واک لېږد، په مؤثره توگه ودراره. په ورته وخت کې، د پوځ گډ ځواکونه او د چټک غبرگون ځواک (RSF) مليشه چې د محمد حمدان دقلو په مشرۍ، چې د حميدتي په نوم پيژندل کيږي، صحنې ته راننوتل او د هغه وخت لومړی وزير، عبدالله حمدوک، چې د ټيکنوکرات شخصيتونو څخه و، په کور کې نظربند کړ. ويل کيږي چې دا کودتا ملکي وگړو ته د شورا مشرۍ د ليرد په وخت کې وشوه. پوځ د "امنيت او داخلي پاڅون د سقوط مخنيوي" په ادعا کولو سره خپله دا کودتا توجيه کړه او د ۲۰۲۳ کال د جولای په مياشت کې يې د ټاکنو او د ټيکنوکرات حکومت ژمنه وکړه.¹³ په ورته وخت کې، د دې کودتا په اړه کورني او نړيوال غبرگونونه گړندي او

پراخه وو. په کور دننه، لاریون کوونکي بیا سرکونو ته راووتل، د کودتا د پای ته رسولو او د خلکو د غورځنگ د بیا راژوندي کولو غوښتنه یې وکړه. په نړیواله کچه، متحده ایالاتو د ۷۰۰ میلیون ډالرو اقتصادي مرستې وځنډولې او لويديځو هېوادونو، بریتانیا او اروپايي اتحادیې دا کودتا د ډیموکراتیک لېږد په لاره کې خیانت وباله.¹⁴ لکه څنگه چې یادونه وشوه، که څه هم لويديځو رسنیو او د دوي اړوندو ادارو دا بدلون "پوځي استبداد ته راستنیدل" بللي، ځینې شنونکي دا د هغه هېواد لپاره د نظم، امنیت او ملي حاکمیت بېرته راوستلو لپاره یو اړین گام گڼي چې د انتقالي حکومت د خامو پالیسیو په پایله کې د سقوط په درشل کې و. دوي اکثره هغه پروگرامونه چې د "قانوني اصلاحاتو" یا "مطبوعاتو آزادی" تر سرلیک لاندې وړاندیز شوي وو د خلکو په گټه نه گڼي، بلکې د هېواد اردو، ملي هویت او اسلامي ارزښتونو کمزوري کولو لپاره گڼي. له همدې امله، دوي د دې اصلاحاتو بندول یا ځنډول د داخلي یووالي ساتلو او د سوډانیانو په ارادې باندې د بهرني تسلط مخنیوي لپاره یوه هوښیاره پریکړه گڼي.¹⁵

د پوځونو ترمنځ د کورنۍ جگړې د پیل څرنگوالی

د ۲۰۱۹ کال په اپریل کې د عمر البشیر له سقوط وروسته، سوډان د سیاسي بدلون یو نوي پړاو ته ننوت، چې د جنرال عبدالفتاح البرهان په مشرۍ د سوډاني رسمي پوځ او د محمد حمدان حمیدتي په مشرۍ د چټک غبرگون ځواکونو (RSF) ترمنځ د یو اتحادیې مصلحت متمرکز و. دواړو ډلو، چې د عمر البشیر په سقوط کې متحدین وو، په پیل کې یې په خپلو کې واک وویشلو، ترڅو ملکي وگړو ته د بشپړ لېږد مخه ونیسي. مگر دا اتحاد د لنډمهاله گټو پر بنسټ و او داخلي ویش او اختلاف ډیر ژر د اردو ترمنځ څرگند شو، چې ځان یې د مشروع ادارې په توگه لیده او ویل یې چې د هېواد ځمکنۍ بشپړتیا به وساتي. د RSF ځواکونو د سازمانی خپلواکي او د سیاسي او اقتصادي ځواک لویه برخې غوښتنه، رانېکاره شوه. دا ویش د لومړي وزیر عبدالله حمدوک په مشرۍ د انتقالي حکومت په جریان کې زیاتوالی موندلی و. پوځ او حمیدتي دواړه د خپل نفوذ د کمېدو ویره درلوده، مگر د حکومت د بشپړ کنټرول لپاره، په نظامي برخه کې سیالي هم راڅرگنده شوه. د ۲۰۲۱ کال د اکتوبر پر ۲۵مه د ملکي حکومت پر وړاندې کودتا، چې د جنرال عبدالفتاح البرهان له خوا ترسره شوه البته په پیل کې د حمیدتي په ملاتړ، ډېر ژر د دوو لوړ پوړو پوځي چارواکو ترمنځ د شخړې پر یو نوي ډگر بدل شو، ځکه چې دواړو د مشرتابه په لټه کې وو او ځانونه یې په هېواد کې د ثبات او امنیت ساتلو ادعا کوله.

د ۲۰۲۳ کال په پیل کې، د چټک غبرگون ځواکونه د ملي اردو سره د یوځای کولو لپاره د "توافق چارچوبي" پلي کولو پروسه په مستقیم ډول د کورنۍ جگړې پیل لامل شوه. جنرال عبدالفتاح البرهان، د پوځ د بشپړتیا او د هېواد د ثبات د ریښتیني مدافع په توگه، د دوو کلونو په اوږدو کې د چټک غبرگون ځواکونو د یوځای

کولو اړتیا باندې ټینگار وکړ ترڅو د متحد قوماندې جوړښت او اردو ته ملي واک بېرته راشي. هغه باور درلود چې د دې پروسې ځنډول د پوځي نظم د سقوط او د موازي وسله والو ډلو د نفوذ د پراختیا خطر لري. برعکس، حمیدتي د لسو کلونو مودې په ټینگار سره، په حقیقت کې د خپل شخصي نفوذ او د خپل واک د دوام په لټه کې و. په هر حالت کې، د ۲۰۲۳ کال د اپریل پر ۱۵ مه، د پوځ او چټک غبرگون ځواکونو ترمنځ وسله والې نښتې په خرطوم کې پیل شوې او په چټکۍ سره نورو لویو ښارونو لکه أمدرمان، الفاشر، نیالا او الجنبه ته خپرې شوې. جگړې په بشپړ پیمانې او ښاري بڼه واخیسته؛ پوځ توپخانې او جنګي الوتکې وکارولې او د چټک غبرګون ځواکونو ځانونه د استوګنې سیمو او دولتي ودانیو کې ځای پر ځای کړل، چې د ځمکنۍ سختې جگړې یې رامنځته کړې.

دې جگړې په څو مهمو پړاوونو کې دوام وکړ: په لومړي پړاو (د اپریل له ۱۵ څخه تر ۱۷، ۲۰۲۳ پورې) کې د چټک غبرګون ځواکونو لخوا په خرطوم باندې لومړني بریدونه او د هوایی ډګر او ولسمشرۍ ماڼۍ نیول شامل وو؛ دوهم پړاو (د اپریل له ۲۰۲۳ څخه تر اکتوبر پورې) په دارفور کې د جگړې پراختیا او د ود مدني ښار او د الجزیره شاوخوا سیمو کې د چټک غبرګون ځواکونو شتون پیاوړی کول وو؛ دریم پړاو (د ۲۰۲۳ څخه تر ۲۰۲۴ پورې) د هېواد د ویشلو لیکو د پیاوړتیا نښه وه، چې پوځ په شمال او ختیځ کې او چټک غبرګون ځواکونه په لویدیځ او د پلازمینې په ځینو برخو کې وو؛ او په څلورم پړاو (۲۰۲۵) کې پوځ وکولی شو د پلازمینې مهمې برخې بېرته ونیسي، د خرطوم نړیوال هوایی ډګر په ګډون، ولسمشرۍ ماڼۍ او حکومتي مرکزنه، مګر د حمیدتي په مشرۍ د چټک غبرګون ځواکونه لاهم د دارفور ډیرې برخه او د کردفان ځینې برخې په خپل واک کې لري.

د یادونې وړ ده چې د شخړې هر اړخ خپل بهرني ملاتړ او مالي سرچینې لري: د سوډان ملي پوځ د مصر او ځینو عربي هېوادونو لکه سعودي عربستان له ملاتړ څخه ګټه پورته کوي او د سوډان د چټک غبرګون ځواکونه خپل ځواکونه د متحده عربي اماراتو د غیر رسمي ملاتړ، په دارفور او چاد کې د سوداګریزو شبکو او د سرو زرو د صادراتو څخه د عاید له لارې تمویلوي. د دې شخړې په دوام سره، هېواد په مؤثره توګه د نفوذ په دوو عملیاتي برخو ویشل شوی دی: د سوډان ملي پوځ د هېواد شمالي او ختیځې برخې، د سویلي کردفان ځینې سیمې او د پلازمینې مرکز کنټرولوي، پداسې حال کې چې د سوډان د چټک غبرګون ځواکونه د هېواد په لویدیځ، دارفور او د پلازمینې په ځینو مرکزي او سویلي برخو او همدارنګه د الجزیرې په خبر ولایتونو کې قوي شتون لري. د دې کړکېچ پایلې د دولتي ادارو او عامه خدماتو سقوط، د بانکونو، ښوونځیو او روغتونونو تړل، د بشري حقونو پراخه سرغړونه او قومي او ډله ییزې وژنې شاملې دي. د هېواد دا عملي ویش د اړیکو او لیکو او د شدید ښاري جګړو استازیتوب کوي، چې هیڅ اړخ یې د بل بشپړ کنټرول نلري او د سوډان بشري، سیاسي او امنیتي بحران یې یوې پیچلې او اوږدې مرحلې ته رسولی دی.¹⁶

په دې جگړه کې، د پراخو بشري حقونو سرغړونو سره، د سعودي عربستان او متحده ايالاتو په منځگړيتوب د جدې د سولې خبرې اترې هم ناکامې شوې دي. د ۲۰۲۵ کال تر وروستيو پورې، هيڅ اړخ پرېکړه کونکې يا د توجه وړ بريا نه ده ترلاسه کړې؛ پوځ د بيارغونې او نوي ځواکونو د جذب لپاره هڅه کوي او حميدتي هڅه کوي چې ځان د انقلاب او خلکو د مدافع په توگه وښيي. په هرصورت، په دارفور، خرطوم او الفاشر کې د هغه فعاليت د هغه موقف کمزوری کړی دی. په عمومي توگه، د سوډان کورنۍ جگړه د هېواد د سرچينو، سياسي او اقتصادي ځواک د کنټرول لپاره د بهرنيو انگيزو سره د دوو نظامي چارواکو ترمنځ د سيالۍ پايله ده، نه دا چې په ايډيالوژيکي توپيرونو کې رېښې لري او دې جگړې د سوډان د ثبات او يووالي راتلونکي په ناڅرگندتيا کې ډوب کړي دي.¹⁷

په سوډان کې د کورنۍ جگړې پايلې

بشري او ټولنيزې پايلې: د نړيوالو سازمانونو د دوامداره راپورونو له مخې، په سوډان کې د سوډاني پوځ او حميدتي مليشو ترمنځ د جگړې له امله بشري بحران د "تر ټولو لوی بشري بحران" کېچې ته رسيدلی دی. د ۲۰۲۵ کال د مارچ تر مياشتې پورې، له ۱۱،۴ ميليون څخه ډير خلک په داخلي توگه بې ځايه شوي او شاوخوا ۳ ميليون د سوډان له پولو وتلي دي. سربيره پردې، له ۳۰،۴ ميليون څخه ډير خلک، چې د هېواد د نفوس له نيمايي څخه ډير دي، بشري مرستو ته اړتيا لري. د دوي په منځ کې، شاوخوا ۱۵ ميليون ماشومان بشري ملاتړ ته اړتيا لري.¹⁸ عامه خدمات، په ځانگړې توگه د جگړې په سيمو کې، په پوره توگه گډوډ شوي دي: روغتيايي سيستم تقريبا له منځه تللی، ښوونځي تړل شوي يا په نظامي پناه ځايونو بدل شوي او ښځې او ماشومان تر ټولو زيان منونکي ډلې دي. دا ډول شرايط، يوازې د جگړې پايله نه ده، بلکې د ملکي او دولتي جوړښتونو د اتباعو د ساتنې لپاره د ناکامۍ سمبول هم دی.¹⁹

سياسي او جوړښتي پايلې: د سوډان کورنۍ جگړې د حکومتي ادارو د سقوط او د هېواد په سياسي جوړښت کې د جدي تشو د رامنځته کېدو لامل شوې ده. نړيوال راپورونه ښيي چې مرکزي حکومت نور په ډيري برخو کې بشپړ کنټرول نلري. په هرصورت، د ملي تفاهم حکومت ته د ليرد پروسه، د اساسي قانون مسوده او د آزادو ټاکنو ترسره کول هم ودرول شوي دي. په پايله کې، د واکمنو ادارو سياسي مشروعيت کم شوی، د دولت رسمي جوړښت ته د خلکو وفاداري کمه شوې او د سيمه ييزو مليشو ډلو د راڅرگنديدو او د واک خلا زياته شوې ده. دا شرايط ښيي چې د جگړې سياسي پايلې نه يوازې د جگړې په ډگر کې ژورې دي، بلکې د واک جوړښتونو بيا تنظيم او د نفوذ بيا ویش کې هم ژورې دي.

اقتصادي پايلې: په اقتصادي برخه کې، د سوډان کورنۍ جگړې توليد، صادرات او سوداگري په جدي توگه کمزورې کړې ده. د کلونو راهيسې دې جگړې د ترانسپورت لارې پرې کړې، زيربناوې يې ويجاړې کړې او د

انفلاسیون او د اساسي توکو بېي يې په ډراماتيک ډول لوړې کړې دي. راپورونه ښيي چې له 30 ميليون څخه ډير خلک د اقتصادي او خوراکي بحرانونو سره مخ دي. که څه هم د سرو زرو، تېلو يا رسمي سوداګرۍ د کمښت په اړه دقيق ارقام په پراخه کچه نه دي خپاره شوي، خو متخصصين دا مني چې د حکومت عمومي بودیجه، د ماليې عايد او د بهرنيو اسعارو سرچينې په پوره توګه کمې شوې دي او رسمي اقتصاد په تپه ولاړ يا ودرول شوی دی. په کورنيو باندې د فشار سربيره، دې شرايطو د پانګې او کارګرانو د تېښتې څپې هم زياتې کړې دي، چې د سوډان د اقتصاد د بيارغونې لپاره اوږدمهاله ننگونې رامنځته کوي.

امنيتي او پوځي اغيزې: د امنيت له پلوه، د سوډان جګړه نه يوازې د دوو داخلي پوځي ډلو ترمنځ د قومي تاوتریخوالي د خپرېدو لامل شوې، بلکې د سيمه ييزو مليشو د ودې او ملي يووالي لپاره هم جدي ګواښ دی. راپورونه ښيي چې په دارفور، الفاشر او کردفان سيمو کې په ملکي وګړو بريدونه، ډله ييزې وژنې او پراخه بې ځايه کېدو سبب ګرځيدلی دی.

سيمه ييز او نړيوال اغيزې: له سيمه ييز ليد څخه، د سوډان جګړې د افريقا ثبات له خطر سره مخ کړی او ګاونډيو هېوادونو او هاخوا ته يې د مهاجرت او بې ځايه کېدو لويه څپه هم رامنځته کړې ده. چې د بهرنۍ مداخلې يا د جګړې ښکيلو خواوو ملاتړ، جګړه له داخلي شخړې څخه په سيمه ييز جيوپوليتيک ډګر بدله کړې ده.

د سوډان لپاره راتلونکې سناريوګانې

• **دوامداره بحران او اوږدمهاله کورنۍ جګړه:** که د جنرال عبدالفتاح البرهان په مشرۍ پوځي ځواکونه او د محمد حمدان حميدتي په مشرۍ د چټک غبرګون ځواکونه (RSF) کومې ريښتينې موافقې ته ونه رسېږي، سوډان به د پراخو بشري، سياسي او اقتصادي پايلو سره د اوږدې کورنۍ جګړې پړاو ته ننوځي. دا سناريو د خرطوم، ام درمان، دارفور او نيالا په څېر مهمو ښارونو کې دوامداره وقفه ای جګړې شاملې دي، چې په پايله کې يې د زرګونو ملکي وګړو مرګ، د مليونونو خلکو بې ځايه کېدل او د نورو زيربناوو ويجاړېدل دي. د عامه خدماتو، ښوونځيو، روغتونونو او بانکي سيستم سقوط به هېواد د سخت بشري بحران او پراخې بې وزلۍ په لور بوځي. سربيره پردې، د جګړې دوام به د سيمه ييزو مليشو ډلو پراختيا او د قومي تاوتریخوالي د زياتوالي لپاره لاره هواره کړي، چې سوډان د سيمه ييزو او پراکسي (نيایتي) لوبغاړو لپاره يو ناامنه ډګر ګرځوي. د بهرنيو ځواکونو لکه مصر، متحده عربي اماراتو، سعودي عربستان او نړيوالو لوبغاړو نفوذ به په غير مستقيم ډول د جګړې په جريان او پر کنترول شويو سيمو ویش باندې ډيره اغيزه وکړي او په لنډ وخت کې د هېواد د بيا منسجم کېدو امکان به تقريباً صفر وي.

• **د سوډان تجزيه:** يوه بله ممکنه او احتمالي سناريو په حقيقت کې د سوډان تجزيه ده، چې د چټک غبرگون ځواکونو تر کنټرول لاندې سيمې به د خپلواکو ادارو په توګه عمل کوي او مرکزي حکومت به يوازې په ځينو سيمو کې نفوذ ولري. د دې سناريو پايلې د موازي سيمه ييزو او نظامي ادارو رامنځته کېدل، د قومي او قبيلوي شخړو زياتوالی، د طبيعي او اقتصادي سرچينو اداره کولو لپاره د مرکزي حکومت وړتيا کې کمښت او په مرستو او بهرني نفوذ باندې ډير تکيه کول شامل دي. دا سناريو به د بهرني نفوذ لپاره فرصتونه نور هم زيات کړي، سوډان به په نيمه باثباته او متزلزل دولت بدل کړي چې د دايمي امنيت او اقتصادي بحرانونو سره به يې مخ کړي.

• **د بهرني ملاتړ سره لنډمهاله ثبات؛** دريمه سناريو د بهرني ملاتړ له لارې د يوې پوځي ډلې د ځواک لنډمهاله ثبات دی، د بېلګې په توګه، د مصر، سعودي عربستان او د سيمې د ځينو هېوادونو په ملاتړ د اردو ثبات. پدې حالت کې به پوځ د سوډان شمالي او ختيځې سيمې او د خرطوم مهمې برخې کنټرولوي او د چټک غبرګون ځواکونه به يوازې په لويديځ او سرحدي سيمو کې محدود شتون ولري. دا ډول سناريو ممکن په لنډمهاله کې د مستقيمو شخړو د کمولو لامل شي، مګر بشري او اقتصادي بحران به دوام ومومي او د سرو زرو کانونو په څېر په مهمو اقتصادي سرچينو باندې د چټک غبرګون ځواکونو نفوذ به پاتې شي. سربيره پردې، د پوځ سياسي مشروعيت به محدود پاتې شي او ډيموکراتيک واکمني ته د لېږد پروسې او د ټاکنو ترسره کول به وځنډول شي. دا نازک وضعيت، پداسې حال کې چې په لنډمهاله توګه تاوتریخوالی کموي، د راتلونکي تاوتریخوالي او کورنۍ جګړې ته د بېرته راستنېدو لپاره لاره هواره کړي، سوډان به په نيمه باثباته حالت کې وساتي چې په بهرني ملاتړ به تکيه وي.

پايله

د سوډان د سياسي او پوځي بدلونونو جامع کتنه چې له خپلواکۍ څخه تر ۲۰۱۹ کال پورې د انقلاب پورې ده ښيي چې په هېواد کې د واک جوړښت تل د پوځي حکومتونو، ګوندونو د اشرافو او ټولنيزو ځواکونو ترمنځ بدلون موندلی دی. سربيره پردې، په ۲۰۱۹ کال کې د عمر البشير له راپرځېدو څخه تر ۲۰۲۳ کال کې د اردو او چټک غبرګون ځواکونو ترمنځ د کورنۍ جګړې پيلېدو پورې، دا روښانه کيږي چې اوسنی بحران د شخصي ګټو د يووالي، د پوځي ځواک لپاره د سيالۍ، د حکومتي جوړښتونو کمزوري او د بهرنيو ډلو د لاسوهنې پايله ده. د مرکزي حکومت سقوط، د امنيتي او سياسي ادارو جلاوالی او د حکومتدارۍ د مشروعيت کمزوری کېدو سوډان نه يوازې د ژور بشري او اقتصادي بحران سره مخ کړی، بلکې د سيمه ييزو او نړيوالو مداخلو لپاره يې زمينه هم برابره کړې ده. د دې جګړې پايلو کې د زرګونو ملکي وګړو مړينه، د ۱۱ ميليون څخه زياتو خلکو بې ځايه کېدل، د عامه او اقتصادي خدماتو سقوط او د قومي تاوتریخوالي زياتوالی

خه بل هیخ له ځان سره نه دی لرلي. دا وضعیت ښيي چې اوسنی جگړه یوازې پوځي سیالي نه ده، بلکې یو ژور سیاسي او ټولنیز بحران دی چې پر سوداني ټولنې په ټولو برخو یې اغیزه کړې او د بیارغونې او د یو ټول شموله مرکزي حکومت د جوړولو لاره یې خورا ستونزمنه کړې ده.

د راتلونکو سناریوګانو په ارزونې سره، دا روښانه کیږي چې سودان له دریو ممکنه سناریو سره مخ کیږي: دوامداره بحران او اوږدمهاله کورنۍ جگړه، د هېواد تجزیه او د بهرني ملاتړ لخوا د یوې ډلې لنډمهاله ثبات. دا هره سناریو له ځان سره بېلابېلې پایلې لري، خو ټول یو لوی واقعیت ته اشاره کوي او د هېواد برخلیک به د دې لارو لخوا په کلکه اغیزمن شي. په پایله کې، دا ویل کېدی شي چې د سودان راتلونکې برخلیک د شخړو د حل کولو او ملي باور بیا رغولو لپاره د کورنیو لوبغاړو په ارادې او وړتیا پورې اړه لري. د بې طرفه بهرني منځګړو رول، د اندازه شوي سیمه ییز او نړیوال ملاتړ سره، کولی شي ثبات ته د رسېدو لپاره لاره هواره کړي.

سرچینې

- ¹ الجزیره نت، «عمر حسن احمد البشیر»، موسوعة الجزيرة، ۴ دسمبر ۲۰۱۴، [قابل دسترسی](#)
- ² الجزیره، «داستان کامل سقوط البشیر: انقلاب واقعی یا صرف تغییر چهره‌ها؟»، ۵ می ۲۰۱۹، [قابل دسترسی](#)
- ³ وزارت فرهنگ و اطلاع‌رسانی سودان، «تاریخ سودان: حکومت نظامی اول (۱۹۵۸-۱۹۶۴)»، [قابل دسترسی](#)
- ⁴ تاج‌السر عثمان، «بررسی انتقادی اندیشه جمهوری خواهی در سودان»، أخبار الحوار، اکتوبر ۲۰۲۵، [قابل دسترسی](#)
- ⁵ الجزیره نت، «صادق المهدي.. مسیر پر فراز و نشیب میان قدرت، زندان و تبعید»، موسوعة الجزيرة، ۱۰ فبروری ۲۰۱۰، [قابل دسترسی](#)
- ⁶ الجزیره نت، «عمر حسن البشیر... افسر حکومت سودان با انقلاب نجات و سرنگونی توسط انقلاب مردمی»، موسوعة الجزيرة، ۴ دسمبر ۲۰۱۴، [قابل دسترسی](#)
- ⁷ یورونیوز عربی، «البشیر و اعتراضات سودان... جدال برای بقا»، ۲۷ جنوری ۲۰۱۹، [قابل دسترسی](#)
- ⁸ Human Rights Watch، «سودان: پس از سرنگونی البشیر، باید دیکتاتوری پایان یابد»، ۱۱ اپریل ۲۰۱۹، [قابل دسترسی](#)
- ⁹ Al Jazeera، «معتضان سودان ساختمان حزب حاکم را به آتش کشیدند»، ۲۰ دسمبر ۲۰۱۸، [قابل دسترسی](#)
- ¹⁰ IDEA، «جامعه مدنی در دوره انتقال دموکراتیک سودان ۲۰۱۹-۲۰۲۱»، [قابل دسترسی](#)
- ¹¹ United States Institute of Peace، «سودان، یک سال پس از البشیر»، می ۲۰۲۰، [قابل دسترسی](#)
- ¹² Al Jazeera، «عمر البشیر سودان به دو سال حبس به جرم فساد محکوم شد»، ۱۴ دسمبر ۲۰۱۹، [قابل دسترسی](#)
- ¹³ الجزیره، «پس از بازداشت رهبران بخش مدنی، البرهان وضعیت اضطراری اعلام کرد و مجالس حاکمیتی و وزارایی منحل شدند»، ۲۵ اکتوبر ۲۰۲۱، [قابل دسترسی](#)
- ¹⁴ CNN عربی، «آمریکا اعلام توقف کمک ۷۰۰ میلیون دلاری به سودان کرد»، ۲۶ اکتوبر ۲۰۲۱، [قابل دسترسی](#)
- ¹⁵ الجزیره، «سودان... کودتایی که همه پیش از وقوع آن می‌دانستند»، ۲۵ اکتوبر ۲۰۲۱، [قابل دسترسی](#)
- ¹⁶ المعهد العربي للدراسات والبحوث، «مروری بر دوره انتقالی سودان ۲۰۱۹-۲۰۲۱»، [قابل دسترسی](#)

¹⁷ نیروهای حمایت سریع و محمد حمدان دقلو (حمیدتی)، «حمیدتی... میان ثروت و قدرت»، الجزیره، ۱۳ اپریل ۲۰۲۵،

[قابل دسترسی](#)

¹⁸ یونسف، «اقدام بشردوستانه برای کودکان — سودان ۲۰۲۵»، [قابل دسترسی](#)

¹⁹ کمیساریای عالی پناهندگان سازمان ملل (UNHCR)، «وضعیت سودان»، [قابل دسترسی](#)

د ستراتیژیکو او سیمه ییزو څېړنو مرکز نادولتي، غیر انتفاعي او خپلواک ارگان دی، چې په ۱۳۸۸ لمریز کال کې په کابل کې جوړ شوی. دغه مرکز د خپلو بې پرې او کره څېړنو له لارې، په افغانستان او سیمه کې د پالیسیو د ارزونې او بډاینې لپاره فعالیت کوي.

اړیکه:

ایمیل: info@csrsaf.org

وب سایت: www.csrsaf.org



+93780618000

شمېره: +93780618000



www.csrsaf.org



info@csrsaf.org